

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BOYABAT ÖLÜM ÂDETLERİ ¹

DEATH CUSTOMS IN BOYABAT FROM PAST TO PRESENT

Ömer SARAÇ ²

Öz

Anadolu insanının büyük bir çoğunluğu geleneklerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu nedenle halkın geleneksel yaşamının ve davranış kalıplarının özünü oluşturan birçok âdet, inanma ve ritüelleri de bünyesinde barındırmaktadır. İnsan yaşamında üç önemli geçiş dönemi vardır: Doğum, evlenme ve ölüm. Bu dönemlerin her birine ait farklı âdet, inanma, tören, dinsel ve büyüsel işlemler mevcuttur. Bu işlemlerin birçoğu insanın yeni durumuna uyum sağlaması temelinde gerçekleştirilmektedir.

Ölüm, yaşamın son bulması anlamına geldiğinden insanlar için her zaman farklılık arz etmiştir. İnsanlığın var oluşundan günümüze kadar uzanan süreçte ölümün uzaklaştırılması veya önceden anlaşılabilmesi amacıyla birçok ritüel ve pratik geliştirilmiştir. Ölüm, toplumu yakından ilgilendiren bir olgu olduğu için, bununla ilgili birtakım âdet, uygulama ve inançların olması da kaçınılmazdır. Boyabat yöresinde de ölüm öncesi, ölüm anı ve ölüm sonrasında bazı ritüel ve pratikler yapılmaktadır. Bu çalışmada Boyabat ilçesi ölüm âdetlerinde geçmişten günümüze ne gibi değişiklikler olduğu ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Boyabat, Kültür Değişmesi, Halk İnançları, Ölüm, Ölüm Âdetleri.

Abstract

A great majority of Anatolian people are closely attached to their traditions. Thus, there are a great number of customs, beliefs and rituals which form the essence of people's traditional life and their behavior patterns. There are three important transition periods in human life: birth, marriage and death. Different customs, beliefs, ceremonies, religious and magical processes are conducted in each of these periods. A great number of these processes are conducted on the basis of people's adapting to the new situation.

Since death means the end of life, it has always been different for people. From the beginning of humanity to the present time, a great number of rituals and practices have been applied to keep death away or to foretell it. Since death is a phenomenon which concerns the society closely, it is inevitable to have some customs, practices and beliefs about it. There are some rituals and practices in Boyabat region which are performed before death, at the moment of death and after death. This study presents the changes in death customs of Boyabat town from the past to the present.

Key Words: Boyabat, Cultural Change, Folk Beliefs, Death, Death Customs

¹ Bu çalışma yazarın "Halkbilimi Ürünleri Açısından Boyabat'ta Kültürel Değişim" konulu doktora tezinden üretilmiştir. / This study was reproduced from the author's doctoral thesis titled "Cultural Change in Boyabat in terms of folk products"

² Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üni., Fen Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Böl. / Samsun omer.sarac@omu.edu.tr

Giriş

Vücut organlarının biyolojik fonksiyonlarını yitirmesi sonucu insan hayatının sona ermesine ölüm denir. Dünyadaki bütün varlıklar için ölüm hem kaçınılmaz hem de sarsıcı bir sonudur. Ölen bir insan tekrar dünyaya gelemediği için ölümün mahiyeti ve sonrası hakkında ancak ilahi dinlerin verdiği bilgiler kadar malumat sahibi olabilmekteyiz. İlahi dinlere göre ölüm; ahiret âlemi olarak adlandırılan bir başka boyuta/mekâna geçişi simgelemektedir. Bu anlamda ölüm, ölümsüzlüğün geçiş kapısı olarak da değerlendirilebilir. (Şişman, 2002: 460)

Ölüm, insanoğlunun yaratılışından bu yana sırrını çözmeye çalıştığı konulardan biri olmuştur. Ölümün kaçınılmaz bir gerçek olduğunu anlayan insanoğlu ölümü anlama, anlamlandırma ve mümkün olduğunca geciktirme bağlamında birtakım uygulama ve ritüeller ortaya koymuştur.

Halkbiliminin önemli çalışma konularından biri olan geçiş dönemleri doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç ana başlık etrafında toplanmıştır. Geçiş dönemlerinin sonuncusu olan ölüm aynı zamanda insanoğlu için -her ne kadar yeni bir başlangıç olsa da- hüznü bir olaydır. Bir anlamda hem bu dünyadan hem de sevdiklerinden ayrılma olarak da değerlendirilebilecek olan ölüm, çoğu zaman insanlara üzüntü vermiştir.

Anadolu Türklerinde ölüm ile ilgili inanç ve uygulamalar doğal olarak değişen coğrafya ve ortamlardan etkilenmiş ancak birçok noktada kendini koruyacak imkânları da bulabilmiştir. Anadolu Türk inanç coğrafyasının ağırlığını İslam dini oluşturmaktadır. Ölümle ilgili pek çok deyim ve kavram Anadolu'nun Türkleştirilmesi sürecinde İslamîleştirilmiştir: Ruh, ecel, vade, ahret, cennet, cehennem, defin, sırat köprüsü, Azrail, Münker-Nekir, devir ve ıskat bu kavramlardan bazılarıdır. (Ersoy, 2002: 88)

Ölüm, içerisinde barındırdığı birtakım inanç, uygulama ve ritüeller bakımından oldukça geniş bir konudur. Bu çalışmada Boyabat folklorunda ölüm konusu; ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası olmak üzere üç alt başlık halinde incelenecektir.

1. Ölüm Öncesi

İnsan hayatında ortaya çıkan fiziksel ya da biyolojik aksaklık, hastalık olarak adlandırılmaktadır. Her hasta olan mutlaka ölecek diye bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla insan, hastalığının tedavisi için birtakım çarelere başvurur.

Eski Türklerde ölümün temel nedenlerinin neler olduğunu Jean Paul Roux, şöyle açıklamaktadır: *Tanrının emirlerine karşı gelmek; bir tabunun çiğnenmesi; hakarete uğramış hakimlerin intikamı; belki de bunların sonucu olarak kut ve ülüg'ün yitirilişi ve sonuçta büyücülerin eylemleri... Bugün kötü ruhlar olmasaydı Altay insanı ölmeyecekti diye düşünülmektedir.* (2002: 198)

Hayatın son anı olan ölüm, insanı çaresiz bırakan ve sırrına erişilemeyen bir geçiş dönemidir. Ölüm karşısında aciz kalan insan, çevresinde olan olayları ölümün ön belirtisi olarak düşünmüştür. Dolayısıyla insan kendine ölümü hissettiren olaylardan ve nesnelere uzak durmuştur. (Örnek, 2000: 208)

Boyabat'ta birisi hastalandığında, hemen geçmiş olsun ziyaretine gidilir. Yapılan ziyaretlerde genellikle meyve, kolonya veya çiçek götürülür. Hastayı yormayacak şekilde kısa sohbetler yapılır ve moral vermeye çalışılır. En kısa zamanda sağlığına kavuşması dileğiyle uzun kalmadan ziyaret yerinden ayrılır. Hastalıktan kurtuluşun mümkün olmadığı durumlar da mevcuttur. Bu durumda olanlara bir teselli olarak bir süre daha can sağlığı dilenir.

1.1. Ölümü Düşündüren Önbelirtiler:

Anadolu'da "birtakım davranışlar, olaylar, sesler, rüyalar, alışılmamış durumlar, ölüm işareti, ölümün ön belirtisi olarak yorumlanır." (Artun, 2008: 187) Örnek, halk inanmalarında, ölümü düşündüren ön belirtiler arasında hayvanlarla ilgili olanların önemli bir yer tuttuğunu belirterek şunları ifade eder:

Hayvanların insanlarda bulunmayan kimi yetenekleri, sezi güçleri, biçimsel özellikleri, uğurlu ya da uğursuz sayılmaları bu tür inanmaların oluşmasında ve evrensel bir çizgiye erişmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Evcil ve yabanıl hayvanların ötüşleri, ulumaları, kişnemeleri, böğürmeleri, belli hareketleri, uçuş yönleri, alışılmışın dışındaki davranışları yaklaşan bir ölümün ön belirtisi ve işareti olarak yorumlanmaktadır. (Örnek, 1979: 15)

Boyabat yöresinde de hayvanların çıkardıkları seslere göre ölümle ilgili bazı yorumlar yapılmaktadır. Baykuş ötmesi, vakitsiz horoz ötmesi ya da köpek uluması sonucu o evden ölü çıkacağına dair inanış vardır. Bu inanış günümüzde de devam etmektedir. Rüyada kazma kürek görmek iyiye yorulmaz. Kömüş/camız, Azrail olarak

kabul edilir. Rüyasında yılan gören kişinin kısa sürede öleceğine inanılır. Kozkule Köyü'nde rüyada bulanık su görülmesi, kazanda su kaynatılması köyden cenaze çıkacağına dair inanışlara yorulur.

1.2. Ölümünden Kaçınmalar:

Anadolu'nun pek çok yöresinde yapıldığı gibi Boyabat yöresinde de ölümü uzaklaştırmak için bazı kaçınmalara başvurulduğu görülmektedir. Bu ritüellerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Cam eşyanın kırılması –bardak, ayna gibi- ölümü uzaklaştırır.

Mezarlıktan geçerken ıslık çalınmaz, kabir elle gösterilmez.

Mezarlıktan araçla geçerken aracın müzik çaları kapatılır.

Kapı eşiğinde oturmak iyi değildir.

2. Ölüm Sırası

Ölecek kişi son nefesini veremiyorsa gurbetteki oğlu veya kızına çekiniyor, onları görmek istiyor gibi yorumlar yapılır. Ruhunu teslim edebilmesi için çekindiği kişinin ceketi, gömleği vb. giysilerinden birisi ölecek kişinin üzerine örtülür. Kişinin öleceğine kanaat getirilirse başında Kur'an okunur, tekbir getirilir. Ölecek kişiye Kelime-i Tevhit ve Kelime-i Şehadet getirilmeye çalışılır. Bir kişinin öleceği anlaşıldığı zaman sağ tarafına çevrilir. Ağzı ve dudakları bir pamuk yardımıyla silinir. Geçmişte Eğlence Köyü'nde ölünün ayakucuna bir tas içerisinde su konulurdu. Bunu yapmadaki amaç, Azrail geldiğinde kılıcını yıkasın düşüncesiyledir.

Ölecek kişinin gözleri son anda bir noktaya takılır. Çenesi düşer ve ruhunu teslim eder. Kişinin öldüğü vücutundaki kanın çekilmesiyle anlaşılır. Bu çekilme genellikle ayaklardan başlar. Bu arada can çıkarken istenmeyen bir durum olmaması için etraftakiler yatıştırılmaya çalışılır. Kişi ruhunu teslim ettikten sonra yakınlarının feryatları yükselir. Artık ölen ölmüştür. Bundan sonra yapılacak iş cenazeyi en güzel şekilde yerine ulaştırmak için gerekli olan iş ve işlemleri yapmaktır.

Ölüm gerçekleştiği an ölen kişinin çenesi tülbentle bağlanır. Üzerindeki giysileri çıkartılıp yere yatırılır ve gözleri kapatılır. Ölünün gözleri kapatılamıyorsa 'gözleri açık gitti, dünyadan hevesini alamadı, dünyada muradı kaldı' gibi yorumlar yapılır. Üzerine temiz bir çarşaf örtülür. Baş kibleye gelecek şekilde çevrilir. Ayak başparmakları çaputla bağlanır. Elleri yana veya göbeğinin üzerine konur. Ölünün üzerine şişmesin

diye bıçak veya makas gibi demir maddeleri konulur; cenazenin kokması için bulunduğu odanın pencereleri açılır ya da vantilatör çalıştırılır.

2.1. Ölümün Duyurulması:

Ölüm olayı sala ile çevreye duyurulur. Boyabat merkezde ölen kişi için belediye hoparlöründen ayrıca duyuru yapılır. Günümüzde teknolojik gelişmelere paralel olarak internet kullanımının yaygınlaşmasıyla sosyal medya üzerinden de ölümün duyurulduğu görülmektedir.

Cenazenin nereye, ne zaman defnedileceği gibi konular aile arasında konuşulur ve karara bağlanır. Gurbette bulunan yakınları varsa onlara haber verilir. Ölen kişi genç birisi ise bu durumda ölüm haberi alıştırma alıştırma söylenir. Yörede birçok kişi farklı sebeplerden farklı illere göç etmiştir. Boyabat dışında bulunan bu kişiler cenaze törenine katılmak için otobüs veya minibüs tutup gelmekte ve otobüsün parasını ya cenazeye gelenler kendi aralarında toplayıp vermekte ya da cenaze sahibi ödemektedir.

2.2. Ölümün Akabindeki Uygulamalar:

Ölen kişinin gözleri açık kalmışsa ürkütücü bir görünmemesi için göz kapakları kapatılır. Aynı şekilde ölenin çenesi açık kalmışsa vücut soğumadan çenesi kapatılmaya çalışılır. Ölenin ayak başparmakları da bir çaputla bağlanır.

2.3. Defin Hazırlığı-Defin İşlemi:

2.3.1. Ölü Yıkama:

Ölüm ile ilgili inanışlar çok zengindir. Bu inanışların birçoğu Şamanist Türklere kadar dayanmaktadır. Göktürkler, ölüyü bir çadıra koyarlar ve ölünün adına kurban keserlerdi. Ölünün bulunduğu çadırın etrafını yedi defa atla dolaşırlardı. Ölüyü, ölünün atını ve eşyalarını yakarlar, daha sonra da belirledikleri bir günde küllerini gömerlerdi. (İnan, 2015: 177-178) Çin kaynaklarına göre Hunlar ölülerini tabuta koyarlar ve tabutun üstünü altın ya da gümüş işlemeli örtülerle örterlerdi. (Kocasavaş, 2002: 67)

Boyabat yöresinde de ölünün yıkanması ve kefenlenmesi ile ilgili inançlar ve pratikler oldukça yaygındır. Bu pratiklerin geçmişle bağı olduğu düşünülebilir. Boyabat'ta cenaze önce yıkanır, kefenlenir, tabuta konulur; daha sonra cenaze namazı kılınarak mezarlıkta defnedilir. Cenaze erkek ise erkek hocalar/gassallar, kadın ise kadın

cenaze yıkayıcılar tarafından yıkanır. Eğer köyde cenaze yıkayan kadın yoksa Boyabat'tan getirilir. Cenazenin gasli sırasında suya gülsuyu konulduğu da görülmektedir. Cenazenin yıkanmasından sonra artan su ile ölünün elbiseleri yıkanır ve bu elbiseler fakirlere dağıtılır. Bazı köylerde artan su kullanılmaz, dökülür. Kozkule Köyü'nde, cenaze yıkandıktan sonra artan su, *aydaş* (gelişmemiş, zayıf) çocuğun üzerine serpilirse, çocuğun bu durumdan kurtulacağına dair inanış vardır.

Eskiden cenazenin yıkanması için kazanlarda su ısıtılır ve yıkanacak yerin etrafı dışarıdan görülmemesi için çarşaf ya da battaniyelerle kapatılırdı. Günümüzde ise cenazenin yıkanması gasil hanede ya da Boyabat Belediyesi tarafından alınan modern cenaze yıkama aracında yapılmaktadır. Hatta cenaze, kokması için araçta bulunan seyyar morgda bekletilebilmektedir.

Geçmişte ölü yıkayan hocalar, yıkama esnasında önlerine peştamal bağlarlardı. Günümüzde ise su tutmayan, naylona benzeyen bir mamulden yapılmış bir önlük kullanılmaktadır.

2.3.2. Kefenleme:

190

Bu dünyadan öbür dünyaya geçerken kişinin yanında götürdüğü tek giysi kefenidir. Bu yüzden insanlar, kefenini ya da kefen parasını önceden hazırlamaya önem vermektedirler. Yörede halk, kefenini önceden hazırlamaktadır. Kişi öldüğünde her şeyi hazır olsun, kefen telaşı olmasın ya da helal para ile alınmış olsun, diye kefenini alıp bir köşeye koymaktadır. Boyabat'ın merkezine yakın köylerde -Osman Köy ve Ilıca Köyü gibi- ölen kişinin kefeni şehirden tedarik edilmektedir.

Yıkamadan sonra kefenleme işlemine geçilir. Kefenleme cinsiyete göre farklılık arz eder. Erkeklerde kefen Kamis (gömlek), izar ve lifafe olmak üzere üç kattır. Kadınlarda bu saydıklarımızla beraber baş ve göğüs örtüsü ile beş kattır. (Bilmen, 1990: 231) Kefenin açılmaması için cenaze şeritlerle bağlanır.

Cenazenin kefenlenmesi sırasında cesede ve kefene çeşitli kokular ve kutsal sular dökülür. Bunların başında kâfur, gülyağı, zezem suyu ve gül suyu gelmektedir. Geçmişte yapılmayan ancak günümüzde uygulanmaya başlanan bir durum var ki; o da cenazenin ayaklarına, ellerine ve dizlerine pamuk koyma âdetidir. Bunu yapmadaki amaç, ölen kişinin/mevtanın kabirde namaz kılarken belirtilen azalarının acımaması içindir.

Cenaze tahtadan yapılmış tabutla taşınır. Boyabat merkez ve köylerdeki camilerde hazır bir tabut bulunur, herkes bu tabutları kullanır. Cenaze, evinin önüne getirilir ve orada bulunanlardan helallik alınır.

2.3.3. Cenaze Namazı:

Cenaze namazı İslam inançlarına göre farz-ı kifâyedir.³ Boyabat halkı ölüyü tanısın tanımasın cenaze namazına iştirak ederek son görevini yerine getirir. Ölen kişinin tabutuna üzerinde ayetler yazılı yeşil bir örtü örtülür. Caminin önüne getirilmek üzere evden çıkarılır. Boyabat merkezde cenaze namazları genellikle Beyazıt Camisi'nde (Büyük Cami) kılınır.

Kadın cenazelerinde tabutun baş tarafına tülbent konulur. Erkek cenazelerinde ise havlu bulunmaktadır. Cenazenin musallaya götürülüşü sırasında ölüye saygı amacıyla ayağa kalkılır ve cenaze geçene kadar beklenir.

Cenaze namazı erkekler tarafından kılınır. Köylerde cenaze namazı kılınacak camiye kadınlar gelmez. Boyabat'ta ise son yıllarda kadınların cami çevresinde bekledikleri, hatta defin için mezarlığa kadar geldikleri görülmektedir.

Vakit namazı kılındıktan sonra müezzin, cenaze namazı için cemaate duyuruda bulunur. İmam, cemaate namazın kılınışını hatırlatır. Namazdan sonra imam, cemaate şöyle seslenir: “Siz, bu merhum/merhumeyi dünya hayatında nasıl bilirdiniz?” Cemaat: “İyi biliriz” der. Daha sonra imam üç defa: “Ahrete yönelik haklarınızı helal eder misiniz?” diye sorar. Cemaat: “Helal olsun” diye cevap verir. Daha sonra imam dünya hayatının geçiciliği ile ilgili kısa bir konuşma yapar ve dua eder.

2.3.4. Defin:⁴

Boyabat merkez ve köylerde cenaze, öğle ve ikindi namazlarından sonra defnedilmektedir. Akşam ölen birisinin cenazesi hiçbir yerde geceleyin kaldırılmaz. Gereken işlemler yapıldıktan sonra gündüz cenaze namazı ve defin işlemi gerçekleştirilir.

Boyabat ilçe merkezinde insanların mezar yerlerini önceden satın almaları âdet haline gelmiştir. Mezarlığa bakıldığında birçok aile mezarlığının bulunduğunu görmek

³ Farz-ı kifâye, dinimize göre birilerinin yerine getirmesiyle diğer Müslümanların üzerinden kalkan farzlardır/sorumluluklardır.

⁴ Göktürklerde Tanrı üstte, insan alttadır. Tanrı'ya yakın olmaları için ulu insanların ve hükümdarların mezarları yükseklere, dağ başlarına yapılırdı. Ayrıca eski Türklerde mezarın yanında ağaç bulunması gerekiyordu. Zira ağaç ölüm ve yeniden doğuşun simgesiydi. (Ögel ve Roux'a atfen Şişman, 1996: 568)

mümkündür. Köylerde ise önceden mezar yeri alma gibi bir durum söz konusu değildir. Mezarlıklarda genellikle çam ve akasya ağacı bulunur. Ayrıca definden birkaç ay sonra mezarın üstüne susam dikilir.

Musalladan omuzlara alınan tabut, cenaze arabasına konulur. Boyabat merkezde cenazeyi mezarlığa cenaze arabası götürürken, köylerde omuzlarda taşınır. Tabutun taşınması sırasında belli bir düzen vardır. Tabutu taşımak isteyen kişi öne geçer ve tabuta omuz verir. Eğer tabut ağır gelirse “Merhum/merhumenin günahı çokmuş” diye yorum yapılır.

Cenazenin mezara indirilmesi esnasında kadın ya da erkek oluşuna göre farklı hareket edilir. Cenaze kadınsa oğulları, kardeşleri yani dinen nikâh düşmeyen kişiler tercih edilir. Burada bir zorunluluk yoksa ölen kadının eşi dahi -artık nikâh sona erdiği düşüncesiyle- cenazeyi mezara indirme işleminde yer almaz. Mezara indirilen cenazenin yüzü kibleye gelecek şekilde çevrilir. Baş ve ayaklarındaki ipler çözülür. Mezarda *saklambaç* adı verilen yere cenaze özenle yerleştirilir. Önceden hazırlanmış olan tahtalar cesedi kapatacak biçimde mezara çapraz olarak konulur.

Boyabat-Kastamonu yolu üzerinde birçok tuğla fabrikası bulunmaktadır. Dolayısıyla bu yol üzerinde bulunan köylerde cenazenin üzeri tuğlayla da kapatılmaktadır. Eğlence Köyü’nde önceden hazırlanmış kalıp betonlar kullanılmaktadır. Tahta ya da betonlar yerleştirildikten sonra açık kalan kısımlar ot, dikenlik ya da küçük taş parçaları ile kapatılır. Bu durum tamamen bağlamla ilgili olsa gerektir. Çünkü civar şehirlerde defin işleminde/kabrin kapatılmasında ağaçlar kullanılırken, Boyabat İlçesi’nde tuğla ve kiremit kullanılması bu civardaki tuğla ve kiremit üretiminin halk kültürüne bir etkisi olarak kabul edilebilir.

Cesedin üzeri kapatıldıktan sonra toprak atılmaya başlanır. Bu esnada hafızlar/hocalar Kuran okumaya başlarlar. Mezar kazılırken çıkan toprak aynen geri doldurulur. Dışarıdan herhangi bir taş, toprak getirme durumu yoktur. Mezara toprak küreklerle atılır. Kürekler elden ele verilmez, yere bırakılır. Mezarın üzerine yabanî hayvanların kabri eşelememesi için dikenli otlar konulur. Mezar kapatıldıktan sonra dua bölümüne geçilir. En son olarak hoca, ölüye telkin/talkın verir.

Yörede defin işleminden sonra mezara su dökülür. Genellikle ölünün yakınları tarafından yapılan bu pratikte ölünün mezarında rahat edeceği inancı yaygındır.

3. Ölüm Sonrası

3.1. Taziye:

Cenazenin defnedilmesinden sonra cemaat, ölünün evine gelir. Başsağlığı dilekleri iletilir. Evin önü müsaitse sandalye, tabure konulur; gelenler bir süre burada oturur. Hoca Kuran okur, dua eder. Yakın akraba ve komşular, cenaze sahiplerinin acılarını hafifletmek amacıyla tesellide bulunurlar.

Boyabat merkezde cenaze evinde yemek pişirilmez, komşular yemek getirir. Bu durum bir hafta boyunca devam eder. Köylerde cenazenin defnedildiği gün komşular tarafından yemek getirilir. Ertesi gün normal hayata dönülür.

Ölen kişi sağlığında iyi birisi ise adı geçtiği zaman *Allah rahmet eylesin, Nur içinde yatsın, Mezarında rahat etsin, Toprağı bol olsun, Kabri geniş olsun* gibi ifadeler kullanılır. Ölen kişi, sağlığında kötü birisi olarak biliniyorsa *Muzır gitti, kutulduk, Mezarı yanasıca, Hortlayasıca, Mezarın kaybolsun, Azaptan kurtulmasın* gibi ilenç bildiren sözler söylenir.

3.2. Belli Günler – Ölü Yemeği/Aşı: ⁵

Ölünün mezara konulduğu günün akşamında -genellikle akşam ve yatsı arasında- cenaze sahibi tarafından Kuran okutulur. Ölüm gününden başlanarak kırkıncı gecesine kadar hatim indirilir. Kırkıncı gecede mevlit okutulur. Mevlitten sonra ölünün ruhu için helva dağıtılır. Bu helvanın yöredeki adı *ölü helvası*dır. Elli ikinci gece için çoğu zaman özel bir tören yapılmaz. Ölünün ruhu için hayır hasenatta bulunulur.⁶

Cenaze sahipleri ilk dinî bayramda, bayramlaşma amacıyla herhangi bir ziyarette bulunmaz; genellikle evlerinde kalırlar. Arife günü ya da bayram sabahı ölünün mezarı ziyaret edilerek ruhu için Kuran okunur, dua edilir.

Geçmişten günümüze değişmeyen âdetlerin başında gelen *ölü aşı* verme geleneği ile ilgili olarak Örnek, şunları söylemektedir:

Ölümlle ilgili âdetlerin önemli bir kesimini oluşturan ve çeşitli adlar altında toplanan ölü yemeği, ölenin öte dünyada da hayatını

⁵ Göktürkler ölünün ardından büyük yog (yas) törenleri yaparlardı. Miladi 739'da Türk hükümdarlarından Kürsul Han'ın ölümü münasebetiyle yapılan defin töreni Tabarani'de şöyle anlatılmıştır: Eski Türkler ölülerinin anısına büyük aş törenleri yaparlardı, zenginler yüzlerce hayvan keserlerdi. Hazırlanan yemeklerden bir kısmını ölünün mezarı üzerine dökerlerdi. (İnan, 1976: 183)

⁶ Defin töreniyle ve ölümler kültürüyle bağlı en eski ve iptidai törenlerden biri "ölü aşı" denilen törendir. Bugün medeniyetin yüksek derecesine ulaşmış olan kavimlerin hepsinde görülen ölümleri anma törenleri eski devirlerde ölümlere aş verme töreninin tekâmül etmiş şekli olarak başka bir şey değildir. Bkz. Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*; Ankara: TTK Yayınları, 2015, s. 189.

sürdürdüğü; başka şeylerin yanı sıra yemeye ve içmeye de gereksindiği inancını açığa vuran bir âdettir. (Örnek, 1979: 106)

Boyabat yöresinde mezarlık dönüşünde cenaze törenine katılan misafirlere yemek verilir. Yöremizde bazı köylerde -Eğlence, Ilıca, Osman Köyü gibi- mezarlık çıkışında pide ve ayran ikram edildiği gözlenmektedir. Boyabat ilçe merkezinde, mezarlıkta yemek ikram etmek gibi bir âdet yoktur. Yine bazı köylerimizde mezar kazanlara emeklerinin karşılığı olarak *mezarıcı yemeği* denilen bir yemek verilir. Mezarıcı yemeği definden birkaç gün sonra olur. Boyabat ilçe merkezinde cenazenin defnedilmesinden sonra cenazeye katılan çocuklara para verilir. Bu âdet geçmişten günümüze kadar devam etmektedir. Köylerde böyle bir uygulama yoktur.

Yöredeki yaygın inanişaya göre ölen insanın dünyada iken tutamadığı oruçları, kılamadığı namazları için fakirlere para verilmektedir. Buna *ıskat* denilmektedir. Mirasından ayrılan mal kişinin borcuna yetmiyorsa bu durumda *devir* yapılır. Birkaç fakirin katıldığı bu eylem sonunda para devire katılanlar arasında paylaşılır. Geçmişte yoğun olarak yerine getirilen devir ve ıskata, halkın dinî konularda bilgilendirilmesi ve bilinçlenmesi neticesinde günümüzde pek rastlanmamaktadır.

3.3. Ölünün Vasiyeti ve Eşyaları:

Ölen kişinin sağlığında yazdırmış olduğu bir vasiyeti varsa, bu vasiyete göre hareket edilir. Ölümünün son anlarında yapmış olduğu sözlü vasiyetler varsa bunlar da yerine getirilir. Eğer herhangi bir vasiyeti yoksa medenî hukuk çerçevesinde işlemler yapılır.

Köylerde arazilerin parçalanmaması amacıyla kız evlatlarına o günkü fiyattan değerleri verilir. Ölen kişinin sağlığında önem verdiği değerli eşyalar kimseye verilmez, baba yadigârı olarak evde saklanır.

Örnek, ölenin geride bıraktığı eşyalarla ilgili olarak yapılan işlemlerin hem korku hem de vefa duygusu içerdiğini belirtir:

Ölünün geride bıraktığı kişisel eşyası, özellikle giysileriyle ilgili işlemlerin temelinde hem korku hem de vefa duygusu yatmaktadır. Ölünün giysilerinin hemencecik yok edilmesi, yıkanması, hatta yakılması hem ölümün bulaştırdığı öldürücü etkiyi yok etmek hem de ölünün bunları özleyerek geri geleceği endişesi ve korkusunda düğümlenmektedir. (Örnek, 1979: 105)

Boyabat'ta ölüm öncesinden başlayıp ölüm sonrasına kadar yapılan dinsel içerikli pek çok işlem ve pratikler vardır. Ölen kişinin eşyaları gasilden artan su ile yıkandıktan sonra fakirlere dağıtılır. Ancak Eğlence Köyü'nde ölünün eşyaları dağıtılmayıp evin avlusunda yakılır. Bu uygulama ölen kişinin geride kalanları tedirgin edeceği endişesiyle yapılmaktadır.

3.4. Ağıt Söyleme – Yas Tutma:

Ölen kişinin ardından ağıt söylendiği gibi yas da tutulur. Ancak İslamî geleneklere göre yas tutmak doğru olmadığı için bu durum çok uzun sürmez. Cenazenin yakınları üç gün evden dışarı çıkmaz, taziyeye gelenleri kabul eder. Ölen kişi genç ise ya da kaza sonucu ölmüşse tutulan yasin süresi uzamaktadır. Ölü çıkan mahallede oyun ve eğlence düzenlemek hoş karşılanmaz.

3.5. Mezarlıklar ve Mezar Taşları:⁷

Mezarlıklar köylerde genellikle yüksek yerlerde ve köylerin giriş ya da çıkışlarında olur. Köylerde mezar bekçisi bulunmaz. Cenaze yakınları isterlerse definden yaklaşık bir yıl sonra mezarı mermerlerle yaptırırlar. Bir yıl beklenilmesinin nedeni mezarın oturması yani tümseğin zemine yaklaşması içindir. Yörede mezar taşlarının üzerine ölenin adı soyadı, baba adı, doğum ve ölüm tarihi yazılır. Bazı köylerde ölen kişinin lakabının yazıldığı da görülmektedir (Koca Yusuf, Kurt Hasan vb.). Boyabat şehir mezarlığında bazı mezar taşlarının üzerinde şiirsel söyleyişler bulunmaktadır. Bu tür şiirsel söyleyişlere şu örnekleri verebiliriz:

*Kuş gibi gezerdim dağı taşı
Hiçbir gün unutmadım bu fani işi
Başıma koydurdum şu mermer taşı
Beklerim Fatiha istemem gözyaşı*

*Çağırırdı bunca yıl Ümmeti Muhammedi selaha
Şimdi kendisi çağrılıp gitti darı bekaya
Büyük Cami Şerif Müezzini Hafız Emin merhuma
Siz de lütfediniz bir Fatiha ruhuna*

⁷ Eski Türklerde mezarın üstünün bir höyük, tümsek veya taş yığını ile kaplandığını İbn-i Batuta bildirmektedir. Bu gelenek halen Anadolu'da devam etmektedir; mezarların üzeri tümsek bırakılır, taş dikilir. (Şişman, 1996: 569)

Sonuç

Anadolu'da cenaze törenleri kesinlikle sıradan bir tören değildir. Bu törenler sosyolojik açıdan ele alınıp incelendiğinde işlevsel olarak arka planda olayın bir cenaze töreni olmasından öte toplumsal dayanışma ve dinamizmin merkezini oluşturduğu ve bu törenlerde paylaşma duygusunun ön planda olduğu görülmektedir. Tören esnasında olan olay ve olgular sürecin devam ettiği esnada üzüntü halinden çıkıp sosyal hayatın gereği olan icraatlara dönüşmektedir. (Ersoy, 2002: 100)

Ölüm ile ilgili âdetler, Boyabat yöresinde değişimin çok az görüldüğü âdetlerdendir. Geçmişte cenaze çıkan evde yemek pişmezdi. Komşular bir hafta boyunca cenaze evine yemek getirirlerdi. Ancak günümüzde cenaze defnedildikten sonra -özellikle köylerde- mezarlığın hemen çıkışında cenaze törenine gelenlere pide ve ayran ikram edildiği tespit edilmiştir. Boyabat şehir merkezinde böyle bir uygulamaya rastlanılmamıştır. Ölü aşı verme âdetinin Boyabat yöresinde devam ettiğini; ancak sunum şeklinin değiştiğini söylemek mümkündür.

Cenazenin yıkanması ve kefenlenmesi eskiye nazaran daha kolay ve daha rahat yapılmaktadır. Şöyle ki; geçmişte cenaze, evinin önüne kurulan ve çoğunlukla tahtadan yapılmış olan bir sal üzerinde yıkanır. Cenazenin yıkanması sırasında dışarıdan görülmemesi için cenaze yıkanan yerin etrafı battaniye ya da çarşaf gibi örtülerle kapatılırdı. Bu iş cenaze sahipleri için oldukça zahmetli idi. Ancak günümüzde bu işlem için cenaze yıkama araçları kullanılmaktadır. Ayrıca bu araçların içinde cenazenin belli bir süre bekletilebilmesi için hazırlanmış uygun saklama yerleri de mevcuttur. Köylerin birçoğunda modern tarzda gasilhanelerin bulunduğunu da ifade edebiliriz

Boyabat ilçe merkezinde cenaze namazları, merkez cami olarak bilinen Beyazıt Camisi'nde (Büyük Cami) kılınmaktadır. Kadınlar, geçmişte cenaze evden çıktıktan sonra ne cenaze namazı için camiye ne de mezarlığa giderlerdi. Son yıllarda cenaze namazı kılınırken ölünün yakınlarından olan kadınların cami kenarında beklediklerine ve ağlaştıklarına rastlamaktayız.

Boyabat ilçesinin ekonomisinde tuğla fabrikalarının önemi yadsınamaz. Tuğla fabrikalarına yakın köylerde cenaze mezara konulduktan sonra mezarın üstü tuğlalarla kapatılmaktadır. Bu durum bağlamın geleneğe yansımaları göstermesi bakımından son derece önemlidir. Yine bu konuyla ilgili olarak kabrin kapatılmasında ağacın değil de tuğlanın kullanılması da kültür-sosyal çevre ilişkisine güzel bir örnek sayılabilir.

Cenazenin defin zamanı konusunda da herhangi bir değişimden söz edemeyiz. Cenazeler genellikle öğle ve ikindi namazlarından sonra defnedilmektedir. Cenaze, namazı kılındıktan sonra mezarına bazı sureler okunarak yerleştirilir. Törene katılanlar cenaze kabre konulduktan sonra mezara toprak atarlar. Burada geçmişten günümüze değişmeyen bir unsurdan bahsetmekte yarar vardır. Bir kişi mezara toprak attıktan sonra küreği diğer bir kişiye elden vermeden yere bırakmaktadır.

Mezar kazmak için köylerde ölenin yakınlarından veya komşulardan üç beş gönüllü mezarlığa giderek uygun bir mezar kazılır. Birçok köyde mezar kazanlara para vermek yerine "mezarıcı yemeği" adı altında yemek verilir. Boyabat ilçe merkezinde mezar kazma işi belediye tarafından yapılmaktadır.

Son yıllarda ciddi bir azalma görülse de yörede -özellikle köylerde- devir uygulaması devam etmektedir. Bu konuda din görevlilerinin yapmış olduğu uyarıların pek etkili olmadığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, TTK Yayınları: Ankara, 2015.
-, Eski Türk Dini Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayınları: İstanbul, 1976.
- Bekir Şişman, “Samsun Yöresinde Geçiş Dönemleriyle (Doğum, Sünnet, Evlilik ve Ölümle) İlgili Yaşayan Halk İnançları ve Bunlara Ait Uygulamalar”, Erdem Dergisi, AKM Yayınları: Ankara, 2002, ss. 445-470.
-, “İslamiyet Öncesi Türk İnanç ve Ritüellerinin Samsun Yöresindeki İzleri”, Türk Kültürü, S. 401, ss. 563-574, Ankara Üni. Basımevi: Ankara, 1996.
- Erman Artun, Türk Halkbilimi, Kitabevi Yayınları: Ankara, 2008.
- Jean Poul Roux, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, (çev. Aykut Kazancıgil), Kabalcı Yayınları: İstanbul, 2002.
- Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali, Bilmen Yayınevi: İstanbul, 1990.
- Ruhi Ersoy, “Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller”, Milli Folklor, S. 54, ss. 86-101, Ankara, 2002.
- Sedat Veyis Örnek, Anadolu Folklorunda Ölüm, 2. Baskı, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi: Ankara, 1979.
-, Türk Halk Bilimi, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara, 2000.
- Yıldız Kocasavaş, “Eski Türklerde Yas ve Ölü Gömme Âdetleri”, Türkler, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları: Ankara, 2002.